

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA SİVRİHİSAR'DA MESLEKLER¹

Mehmet Fatih BECERİK²

Özet

Bu çalışmada, tarihten günümüze önemli ticaret ve ulaşım yolları üzerinde kurulmuş ve Eskişehir-Ankara arasında büyük yerleşim yeri olarak günümüze kadar varlığını sürdüren Sivrihisar'da (eski adıyla Seferihisar) XIX. yüzyıl ortalarındaki meslekleri ele alınmıştır. Günümüzde özellikle insanların sosyal yaşamı üzerine yapılan tarihi çalışmalarda ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Toplum hayatını doğrudan etkileyen iktisadi durumu ortaya koymanın yollarından birisi insanların mesleklerini ve mesleki çeşitliliğini analiz etmekten geçmektedir. Özelde Sivrihisar ile ilgili olan bu çalışmanın genelde Osmanlı sosyal yaşamıyla doğrudan irtibatı bulunmaktadır. Dolayısıyla yaptığımız bu çalışma, Osmanlı sosyal yaşamına dair pek çok kantitatif veriler içermekle birlikte kalitatif bir değerlendirmeye yapılan/yapılacak pek çok çalışmaya kaynaklık edecektir. Çalışmamızın esasını ortaya koyan veriler, Temettuat defterleri kataloğunda yayınlanan ve Sivrihisar'ın kaza merkezine ait 26 adet defterden elde edilmiştir. Yapılan bu araştırma ile kazada yaşayan hane reislerinin yaşamlarını idame ettirici meslekleri, bu mesleklerin gruplandırılarak birbiri ile irtibatları ortaya konulacak ve böylece XIX. yüzyıl Osmanlı sosyo-kültürel yaşamına ışık tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şehri, Sivrihisar, sosyal yaşam, meslekler, Temettuat.

The Occupations In Sivrihisar In The Mid-19th Century

Abstract

In this study, occupations in the mid-nineteenth century in Sivrihisar (formerly known Seferihisar), which has been established on the major trade and transportation routes since the

¹ Bu çalışma Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünce 2003 yılında kabul edilen *Sivrihisar'ın XIX. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre)* adlı tarafımızca savunulan yüksek lisans tezinin meslekler ile ilgili bölümünün, ortaya çıkan yeni belgelerle geliştirilmesi sonucunda oluşturulmuştur.

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, mfbecerik@hotmail.com

present day and has survived as a major settlement between Eskişehir and Ankara, are discussed. Today, it is seen that there is a significant increase especially in historical studies on the social life of people. One of the ways to put forward the economic situation that directly affects the life of society is to analyze people's professions and occupational diversity. This study, which is especially related to Sivrihisar, has a direct connection with the Ottoman social life in general. Therefore, this study contains many quantitative data about the Ottoman social life and will be the source of many studies that will be done with a qualitative evaluation. The data revealing the basis of our study were obtained from 26 books published in the Temettuat books catalog and belonging to the district center of Sivrihisar. With this research, the occupations that maintain the lives of the household heads in the district and their connections with each other will be put forward and thus, the XIX century Ottoman socio-cultural life will be shed light.

Keywords: Ottoman city, Sivrihisar, social life, occupations, Temettuat.

Giriş

55

Osmanlı şehir yapısında *Kadı*'nın yetki alanını ifade eden bir idarî birime denilen *kazâ*, bugünkü idarî teşkilatta ilçenin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kaza, hem kadı'nın idari bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim özelliği göstermektedir³. Şehirleri oluşturan mahalle terimi ise, aynı mescitte ibadet eden bir cemaatin aileleri ile yerleştikleri kaza birimi olarak algılanmıştır. Osmanlı şehirlerinde yapılan gözlemlerden biri de genellikle Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde yerleşim yerlerinde oturmalarıydı⁴. Yerleşim düzeninde Müslim ve Gayrimüslimlerin iç içe yaşamaları tercih olunan bir durum değildi. Genellikle dini açıdan farklı topluluklar kendilerine ait mahallelerde ikamet edilmekteydi. Bu durumun bir sınıf yapılanmasının gereğinden değil, sosyal düzenin, kamu düzeninin korunması için alınan bir tedbirden kaynaklandığı bilinmektedir. Oluşturulan bu düzen, kaza yaşamında bu zümrelerin bir bütünü ile birlikte ortak yaşam oluşturmalarına engel olmamıştır⁵.

³ Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, Ankara 2002, 25, 119.

⁴ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlevi ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1994, 4, 69-70.

⁵ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskan Politikası", *Divan*, BSV Yay. İstanbul 1999, S.6, 63.

2. Sivrihisar Kazası Örneğinde 19. Yüzyılda Osmanlı Sosyal Yaşamına Kısa Bir Bakış

Sivrihisar ile ilgili incelediğimiz Temettuat defterlerine bakıldığında farklı dine mensup toplulukların genelde ayrı mahallelerde yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte beraber yaşadıkları mahallelerin olduğu da görülmektedir⁶. Ancak bu birlikte yaşam, Müslümanların çoğunlukta olduğu mahallelerde söz konusu olmuştur. Gayrimüslimlerin kendilerine ait mahallelerde ise Müslümanlar ikamet etmemiştir. Sivrihisar'da bulunan Gayrimüslim unsurların Ermeniler olduğu bilinmektedir.

Yapılan bazı sosyal tarih çalışmalarında Osmanlı mahalleleri ile ilgili dikkat çeken bir başka husus da bazı meslek mensuplarının kendi mesleklerinin isimleriyle anılan mahallelerde/köylerde oturmalarıdır⁷. Nitekim çalışmamıza konu olan Sivrihisar'da da bazı mahallelerde ziraat ile uğraşanların, bazı mahallelerde ticaretle ile uğraşanların yoğunlukta olduğu görülmektedir⁸.

Şehri oluşturan mahallelerin birbirinden dere, tepe, ırmak, dağ, göl yahut cadde, abidevi bir eser gibi sonradan ortaya çıkan ancak genel kabul gören sınırlarla ayrıldıkları bilinmektedir. Mahallelerin fiziki bakımdan aynı genişlikte olmaması, bazılarının kalabalık, bazılarının seyrek nüfusa sahip olmalarına ve doğal olarak büyük ve küçük mahalle tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Sivrihisar'ın Yenice, Benli, Ay, Şey Baba Yusuf, Kılıç gibi nüfusu kalabalık olan yerleşim yerlerinin büyük mahalle tipine, Hisar, Gazi Sinan, Faruklar gibi nüfus bakımından küçük mahalleler de küçük mahalle tipine örnek oldukları anlaşılmaktadır.

İdari yapılanmada küçük birimleri oluşturan mahallelerin başında *imam* bulunmaktaydı. İmamlar, mahallenin yönetici ve temsilcisi olarak kadı tarafından atanırdı. Daha sonraları bir görevli olarak ortaya çıkan *muhtar* ise başlangıçta imama vekalet edebilecek, cami cemaatinin seçkin kişisini ifade etmekteydi⁹. Temettuat defterlerinde Müslüman mahallelerin temsilcisi konumundaki muhtarlar ile Gayrimüslimlerin

⁶ Yenice, Kılıç, Müslim Akdoğan mahallelerinde Müslümanla Gayrimüslimler beraber yaşamışlardır.

⁷ Ergenç, *a.g.m.*, 70.

⁸ Mesela Zimmi Akdoğan, Benli ve Orta mahallelerinde bohçacıların, Ay, Tahtalı ve Benli mahallelerinde çerçilerin, Yenice mahallesinde çobanların ve ziraat erbabının, Demirci mahallesinde ziraat erbabının, Elmalı mahallesinde keçecilerin daha çok bulunduğu görülmektedir.

⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2000, 160.

temsilcileri konumundaki kocabaşı yahut milletbaşı olarak geçen kişilerin özellikle kaydedilmesi, halkın bu temsilciler vasıtasıyla yönetildiğine veyahut yönlendirildiğini göstermektedir.

Türkler'in Anadolu'ya gelişinden itibaren gelişen Sivrihisar'ın XV. ve XVI. yüzyılda kale, hanlar, kervansaray, hamam, pazaryeri, çarşı, kapan, medrese ve ibadethanesiyle tam bir şehir niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁰. İncelediğimiz dönemde ise Sivrihisar'ın merkezinde mahallelerden ve kendisine bağlı köylerden oluştuğu görülmektedir.

Çalışmamızın ana kaynağı durumundaki Temettuat defterlerine bakıldığında 1844-1845 yıllarında Sivrihisar'ın 26 mahallesi bulunmaktadır. Ancak yakın tarihli başka kayıtlarda ise bu sayının daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır¹¹. Mevcut 26 defter içerisinde yazan bazı notlardan da bu durum teyit edilmektedir¹². Karşılaştırma amaçlı olarak bakılan ve incelenen Şeriye sicilleri ve salname kayıtları ile Temettuat defterlerinin verileri birleştirildiğinde Kazanın XIX. yüzyıl ortalarında 29 olan mahalle sayısı¹³ yüzyıl sonlarına doğru 30'a çıkmıştır¹⁴.

XIX. yüzyıl ortalarında tespit edilebilen 29 mahallenin isimleri şöyledir: Araklı, Ay, Benli, Camiikebir, Çapanlı, Çopuk Demirci, Elmalı, Faruklar, Gazi Sinan, Gedik, Hacı Ashab, Hacı Eskiçi, Hacı Hasan, Hacı Veysi, Hazinedar, Hisar, Karabaş/Karabaşlı,

¹⁰ Halime Doğru, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, TTK yay., Ankara 1997, 29.

¹¹ Nitekim daha önce yaptığımız ve Yüksek Lisans tezi olarak sunduğumuz çalışmada ismini bildiğimiz, ancak defterini bulamadığımız 4 defterin zaman içinde tarama, tasnif, tamir vb. sebepler sonucunda ortaya çıktığını ve bu çalışmaya bulduğumuz defterleri dahil ettiğimizi belirtmeliyiz. Mehmet Fatih Becerik, "Sivrihisar'ın XIX. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir 2003, 101.

¹² Mesela Kethüda mahallesi defterinde bu mahallede 3 no'lu hanede mukim Kaza Müdürü Yazıcızade Hüseyin Bey'e ait bazı gayrimenkullerin defterini bulamadığımız Gedik mahallesinde kayıtlı olduğu yazılmıştır. ML.VRD.TMT,d. 9160, 3.

¹³ 1845 (H.1261) yılına ait nüfus vukuat defterinde 28 adettir. KK, 6364. Burada adı geçen mahallelerden Gayrimüslimlerle ilgili olanlarının 1263 yılındaki cizye defterlerinde de geçmesi defterini bulamadığımız mahallelerin olup olmadığı ile ilgili şüpheleri de ortadan kaldırmaktadır. 1852 tarihli şeriye sicillerine göre 31 mahallesi gözükmektedir. Ancak bu durum, 2 mahalle içerisinde her ne kadar birlikte yaşamış olsa da Müslim ve Gayrimüslimlerin ayrı ayrı yazılmasından ve mahalle sayısının 2 yerine 4 şeklinde kaydedilmesinden kaynaklanmıştır. SSS, nr. 1/4. Yine aynı tarihlere yakın tarihli olduğunu düşündüğümüz tarihsiz bir arşiv belgesinde 29 mahalle gözükmektedir. KK, 18904.

¹⁴ Ankara Vilayeti Mahsus Salnamesi, 12. Defa, Ankara 1311, 324.

Kethuda, Kılıç, Kubbeli, Kutbettin, Müslim Akdoğan, Orta, Şeyh Baba Yusuf, Tahtalı, Tatlar, Yenice, Zimmi Akdoğan¹⁵.

Defterlerini bulabildiğimiz mahalleleri dini ve etnik durumuna göre incelediğimizde Ay, Tahtalı, Zimmi Akdoğan, Orta, Benli/Beyli mahallelerin tamamen Gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Müslim Akdoğan, Kılıç ve Yenice mahallelerinde ise Müslüman nüfusun çoğunluktadır. Kazanın geriye kalan 18 mahallesi ise tamamen Müslümanlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte şeriye sicilleri, cizye kayıtları ve nüfus defterleri kayıtlarına bakıldığında ise defterini bulamadığımız Gedik, Çapaklı/Çapanlı ve Kubbeli mahallelerinde Müslümanlarla Gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı anlaşılmaktadır¹⁶.

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi XIX. yüzyıl ortalarındaki Sivrihisar'da yerleşim yeri isimlendirmelerinde aşiret, kabile, boyların (Kılıç, Araklı, Çopuk/Çubuk, Elmalı, Tatlar)¹⁷; hayır sahibi, alim, arif ve fazıl kişilerin (Hacı Ashab, Hacı Veysi, Hacı Hasan, Gazi Sinan, Akdoğan, Şeyh Baba Yusuf, Faruklar, Kutbettin, Hacı Eskici)¹⁸; halkın çok uğraştığı meslek, unvan veya zanaat gruplarının (Demirci, Gedik, Hazinedar, Kethüda) veya mevcut durumdaki isimlerinin (Ay, Tahtalı gibi özellikle Gayrimüslim yerleşim yerleri) kullanıldığı gözlemlenmektedir.

3. Hane Reislerinin Meslekleri

Temettuat defterlerinin bize vermiş olduğu önemli verilerden biri aynı zamanda bu çalışmanın ana konusu olan hane reislerinin meslekleridir. İncelenen bu kayıtlardan dönemin mesleki hayatı üzerinden kazaya ait ekonomik ve sosyal yapı hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Yapılan incelemeler sonucunda hane reislerinin çok çeşitli mesleklere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Sivrihisar kaza merkezinde yaşayan hane reislerini yaptıkları mesleklerine göre yedi farklı grupta değerlendirmek mümkündür: Ziraatle uğraşanlar (üreticiler), işçiler, esnaf (sanatkar ve zanaatkar) ve tüccar, görevliler, rant gelirliler, meslekleri olmayanlar, kazada bulunmayanlar.

¹⁵ ML.VRD.TMT.d. 9107, 9110, 9111, 9112, 9117, 9121, 9125, 9126, 9128, 9132, 9137, 9140, 9142, 9143, 9144, 9146, 9147, 9149, 9155, 9159, 9160, 9162, 9165, 9168, 9171, 9173; KK.d. 6364; MAD.d. 18904.

¹⁶ Ancak Şeriye Sicilleri kaydında Zimmi Akdoğan mahallesinde Müslümanlarla Gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı ifade edilmektedir. ŞSS, 1/4.

¹⁷ Orhan, Keskin, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*. Eskişehir 2001, 57.

¹⁸ Keskin, *a.g.e.*, 58.

Tablo 1’de görüldüğü üzere kazadaki hane reislerinin yaklaşık üçte ikisi (% 66) esnaf ve tüccar sınıfı ile ziraatle uğraşanlar oluşturmuştur. Geriye kalan üçte birlik kısma ise diğer beş grup girmektedir. Şimdi de bu meslek gruplarını ayrıntılı bir şekilde görelim.

Tablo 1: Meslek Gruplarının Dağılımı

Sıra No	Meslek Grubu	Sayısı
1	Ziraatle Uğraşanlar	306
2	İşçiler	250
3	Esnaf ve Tüccarlar	782
4	Görevliler	157
5	Rant Gelirli	4
6	Mesleği Olmayanlar	130
7	Kaza Dışındakiler	9
*	Toplam	1638

3.1. Ziraatle Uğraşanlar

Sivrihisar’da 306 hane sahibinin ana mesleği, zirai faaliyetlerle ilgilidir. Kazada sayıca büyük bir fazlalığa sahip bu üretici grubun varlığı, tarımsal faaliyetlerin bu dönemde büyük öneme haiz olduğunun da göstergesidir. Tarımla uğraşanların büyük bir kısmının uğraştığı arazi çeşitlerinin başında ziraat alanları gelmektedir. Bu grupta yer alan hane sahipleri, söz konusu tarımsal faaliyetlerini, tarımla ilgili arazilerin yaklaşık %70’sini oluşturan mezru (ekili) ve gayri mezru (ekilmemiş-nadas) arazilerle, %30’unu oluşturan çayırılık, bağlık ve bostanlık bağlarında gerçekleştirmekteydi. Bundan dolayı olsa gerek ziraat üreticilerinin başında 267 adetle adına *erbab-ı ziraat* denilen küçük zirai üreticiler gelmektedir. Bu da zirai üretimin %87’sini ifade eden büyük bir kısmının erbab-ı ziraat tarafından yapıldığını göstermektedir. Bu kişilerin büyük bir kısmının kendi toprağında, geriye kalanlarının da başkasının toprağında çalıştığı bilinmektedir. Ziraat erbabı hane reislerinin bir tanesi dışında geriye kalanları Müslümanlardan oluşturmaktadır.

Gruptaki diğer önemli hane reisleri, zirai üretime bağlı olarak çalışan, “*ashab-ı ağnam*” yahut “*erbab-ı ağnam*” olarak isimlendirilen ve hayvancılıkla uğraşan kişilerdir. İç Anadolu bölgesinin tipik hayvanı olan koyun ile keçi ve dolayısıyla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği Sivrihisar’da da revaç bulmuştur. Burada mevsim ve coğrafyaya uyum

sağlaması ve de zirai mahsulle doğru orantılı olarak yetiştirilmesi bu çeşit hayvancılığın önemli üretim biçimi olduğunu da göstermektedir. Hane reislerinden 31 tanesi ashab-ı ağnam olarak kaydedilmiş olup bunlardan bir tanesi dışında tamamı Müslüman hane reislerinden oluşmuştur.

Tablo 2: Ziraatle Uğraşanların Dağılımı

Sıra No	Ziraat Gelirli	Sayı	%
1	Erbab-ı Ziraat	267	87,3
2	Ashab-ı Ağnam	31	10,1
3	Sebzevatçı	5	1,6
4	Ashab-ı Çiftlikat	1	0,3
5	Camkos	1	0,3
6	Değirmenci	1	0,3
*	Toplam	306	100

Bostanlardan elde edilen sebzelerin dükkânlarında satımı ile uğraşan 5 adet hane reisinin hepsi Müslüman olarak kaydedilmiştir. Tarlalardan hasat edilen buğday, arpa, yulaf vs. tahıl ürünlerinin öğütüldüğü işletmeler olan değirmenlerde görev yapan değirmenci sayısının bir tane de kalması başka değirmenciler olmadığı anlamına gelmemelidir. Hane reislerinden bazılarının değirmen işletmelerinden kazançlarının olması bu konuda önemli bir kanıttır. Önemli bir ticari işletme olan değirmenler ve içerisinde çalışanların değirmen bekçilerince de korunması, bu binaların kamu ile ilgili önemine işaret etmektedir. Kazada kaydedilen tek değirmenci hane reisinin Müslim Akdoğan Mahallesi 34 no’lu hanede sakin Tatar oğlu Ahmed olduğunu ifade edelim¹⁹. Bağ alanlarında çıkan ve üzüm teveklerini mahveden bir böcek türü olan “camkos”²⁰ ile uğraştığını düşündüğümüz camkosluk kazada sadece Ay Mahallesinde 13 no’lu hanesinde yaşayan ve adı bu şekilde anılan Gayrimüslim hane reisi tarafından yapılmaktadır²¹.

Ziraatle uğraşan üreticiler, şehrin toplam hane sayısının %18,7’sini oluştururlar. Kazada tarımla uğraşanların en yoğun olduğu yerler Yenice (94 adet), Demirci (27 adet), Hacı Eskici (23 adet), Kutbeddin (20 adet), Şeyh Baba Yusuf (20 adet), mahalleleridir.

¹⁹ ML. VRD.TMT.d. 9171, 11.

²⁰ Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, Ankara 1993, III, 853.

²¹ ML. VRD.TMT.d. 9147, 4.

Buna karşın tarımsal faaliyetle uğraşanların en az olduğu yahut hiç olmadığı yerler ise Orta, Tahtalı, Benli, Ay (1 adet), Faruklar (2 adet), Hacı Ashab (2 adet) mahalleleri olmuştur.

3.1. İşçiler

Sivrihisar'da çeşitli alanlarda işçi olarak çalışanların sayısı 250'yi bulmaktaydı . Bu ise genel toplamın % 15,3'üne karşılık gelmekteydi. Bu gruba dâhil olan hane reislerinin başta amelelik (148 adet), çobanlık (60 adet) ve hizmetkârlık (40 adet) yaptığı görülmektedir. Hizmetkarların ne iş yaptıkları bilinemediği gibi, ev ve konaklarda yahut tarlalarda çalışıp çalışmadıkları da belirtilmemiştir. Grupta ayrıca belirtilen seyislik ve tablakârlık yapan birer hane reisi bulunmaktadır²².

Tablo 3: Kazada İşçilikle Geçinen Hane Reisleri

Sıra No	Meslek Adı	Sayı
1	Amele	148
2	Çoban	60
3	Hizmetkar	40
4	Seyis	1
5	Tablakar	1
*	Toplam	250

İşçilerin dini mensubiyetine bakıldığında ise işçilerin % 72,8'ini Müslümanların 27,2'sini de Gayrimüslimlerin oluşturduğunu görürüz. Amelelerin % 30,5'i, hizmetkarların % 58'i dışında kalan işçilerin tümü Müslüman hane reisidir.

3.2. Esnaf ve Tüccarlar

Sivrihisar'da sanayi, ticaret ve hizmet alanlarında uğraşan hane reisleri 782 adet olup genel toplamın % 47,7'sine tekabül eder ki meslek grupları içinde sayıca en önde olan gruptur. Şehrin ilk çağlardan itibaren ticaret yolları üzerinde oluşu, İç Anadolu şehirlerinin birbirine ve Ege ve Marmara bölgesine bağlantı ve ulaşım yollarının buradan geçişi çeşitli esnaf ve sanayi kolunun gelişmesine yol açmıştır. Ticaretin canlı olduğu kazada esnaf ve

²² Bazı kaynaklarda toprakla ilgili iş yapan, çalışanların bu grupta olduğu gözükse de biz ziraat dışında daha çok bir mesleğin vasıfsız elemanlarını işçi olarak göstermeyi daha uygun bulduk. Çünkü yaptıkları işler birbirine yakın ve sadece işgücü gerektiren, herhangi bir zanaat sahibi olmayanların yaptığı çalışmalardır.

tüccarların 700 tanesini mesleğinde ihtisaslaşmış ustalar oluşturmaktadır. Hane reisi olarak ifade edilenlerin 71 tanesi kalfa, 11 tanesi ise çırak olarak mesleklerini devam ettirmektedirler.

Sivrihisar'da mesleklerinde usta olanların daha fazla gözükmesi bu çalışmanın hane reislerine ait verilerle sınırlandırılmasından kaynaklıdır. Çünkü çırak ve kalfalık mesleğin ilk yıllarında geçirilen aşamalar olduğu için hane reislerinin çoğunun ustalaştığını, çırak ve kalfa olanların ise hanesine bakmak durumunda içlerinde evlenmişleri de olan genç bireyler olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca hanelerde hane reisi dışında çalışan oğul, abi, kardeş, yeğen, kayın gibi aile üyelerinden de meslek sahiplerinin olduğu, bunların arasında da çırak ve kalfaların olabileceği unutulmamalıdır.

Esnaf ve tüccarların dini yapılarına bakıldığında, Gayrimüslimlerin yoğun meşguliyetlerinin ticaretle ilgili olduğu görülmektedir. Gayrimüslim hane reislerinin % 75,9'u ticaretle uğraşırken, Müslüman hane reislerinde bu oran % 36,6'da kalmıştır. Sivrihisar'da halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere mesleklerini icra eden bu hane sahipleri, çoğu zaman imalat ve satış işlerini bir arada yürütmektedir. Kazada esnaf ve sanatkârlıkla ilgili çok çeşitli meslekler olduğu için bunları kendi içinde şu şekilde kategorize etmek mümkündür:

Tablo 4: Esnaf ve Tüccarın Dağılımı

* a	Meslek Adı	Sayı sı	%
a	Gıda Maddesi Üretenler ve Satanlar	68	7,8
b	Giyim Eşyası Üreten ve Satanlar	129	14,6
c	Dokuma İşi ile Uğraşanlar	31	3,5
ç	Deri İşi ile Uğraşanlar	46	5,3
d	Madeni Eşya Üreten ve Satanlar	52	6,0
e	Ticaretle Uğraşanlar/Satıcı Tüccarlar	337	38,4
f	Keyif Verici Madde Üreten ve	20	2,3

	Satanlar		6
g	İnşaat İşi ile Uğraşanlar	25	3,
h	Taşımacılık ile Uğraşanlar	44	2
h	Taşımacılık ile Uğraşanlar	44	5,
h	Taşımacılık ile Uğraşanlar	44	6
h	Çeşitli Hizmetleri Yerine	30	3,
h	Getirenler	30	8
*	Toplam	782	1
			00

3.3.1. Gıda Maddeleri Üreten ve Satanlar

Sanayi ve ticaret kolunda % 8,7'lik bir oranla en çok mesleğe sahip üçüncü grup olan yiyecek ve içecek üreten esnaf grubunda 68 hane reisi bulunmaktadır. Bu hane reislerinin 1'i çırak, 10'u kalfa geriye kalanları da usta konumunda yer almaktadır. Halkın temel gıda ihtiyaçlarını karşılayan yiyecek maddeleri üreten ve satan esnaf grubunun başında hemen hemen her yerde olduğu gibi bakkallık, kasaplık, manavlık, etmekçi/ekmekçilik, attarlık ve koyun ve keçi tüccarları gelmektedir. Kazada 22 bakkal, 1 manav, yenecek hayvanları kesip satan 16 kasap (11 usta, 4 kalfa, 1 çırak), tıbbiye ilaçları, kokulu yağlar ya da baharat satan bir adı da aktar olan 9 attar²³, ekmek pişirip satan 14 etmekçi (8 usta, 6 kalfa) bulunmaktadır. Yiyecek ve içecek satan hane reislerinin daha çok Kılıç (11 adet), Yenice (9 adet) ve Demirci (5 adet) mahallelerinde oturduklarını görmemiz mümkündür.

Yiyecek, içecek üreten ve satan esnaftan ek gelir sağlamak amacıyla başka iş veya görevle uğraşanlara sıklıkla rastlamaktayız. Bu hane reislerinden çoğunun ziraat ve hayvancılıktan, bir kısmının da değişik dini ve sosyal kurumlarda, vakıflarda görevlerinden elde ettiği gelirleri söz konusudur. Mesela Kethüda mahallesinin 8 numaralı hanesinde yaşayan etmekçi esnafından Sarı oğlu Mehmed aynı zamanda hayvancılık ve ziraatle uğraşmaktadır ve bu uğraşılardan geliri bulunmaktadır²⁴. Tatlar mahallesi 3 no'lu hanede sakin Başçı Hacı Ali bakkallık mesleğinin, Kılıç mahallesi 38.hanede oturan Soyтары oğlu Ali ise etmekçilik mesleğinin yanı sıra ziraatten kazanç elde etmektedir²⁵. Elde ettikleri bu

²³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, 939.

²⁴ ML. VRD.TMT.d. 9160, s.5.

²⁵ ML. VRD.TMT.d. 9155, 2; 9126, 10.

gelirler toplam gelirin az bir kısmına tekabül etmektedir ve bu hane reisleri gelirinin büyük bir kısmını mesleklerinden elde etmektedir. Gıda maddesi üreticileri içerisinde kasaplıkla uğraşan 6 hane reisi (4 usta, 2 kalfa) dışında diğer hane reislerinin Müslümanlardan teşekkür ettiği görülmektedir.

3.3.2. Giyim Eşyası Üreten ve Satanlar

Kazada giyim eşyaları üreten ve satan toplam 129 hane reisi bulunmaktadır. Bu rakam tüm esnaf ve tüccarlar arasında % 16,5'lik orana karşılık gelmektedir. Bu meslek grubunda hane reislerin tarafından en çok icra edilen iki meslek 49 ustası, 9 kalfası ve 2 çırağı bulunan terzilik ile 30 ustası, 15 kalfası ve 2 çırağı bulunan yemeniciliktir. Hane reislerinin giyim eşyası üreten ve satan bu mesleki grupta ustalık mertebesinde çalıştığı diğer meslekler papuççuluk ile kavvaf yahut kavaf olarak da bilinen haffalıktır²⁶. Papuççulukla uğraşan bu kişilerden 2 adedi mesleğin kalfası konumunda iken 1 adedi de çıraklığını yürütmektedir.

Giyim eşyası üreten meslekler her ne kadar birbirine yakın meslek gibi de görünse de içerisinde ayrıntıları bulunmaktadır. Ayakkabı çeşitleri üreten meslekler bu kabildendir. Kazada üretimi ve satışı 18 usta tarafından yapılan giyim eşyası ökçesiz bir çeşit ayakkabı olan pabuçtur²⁷. Bir çeşit yazlık ayakkabı olan yemeni 30 usta, 15 kalfa ve 2 çırak tarafından imal edilmektedir. Ayakkabıcılıkla uğraşan bir diğer meslek ise daha çok eski tarzda ayakkabı veya terlik satan ve diğer adı kavaf da olan haffaf olup Sivrihisar'da 1 tane usta gözükmektedir. Giyim eşyası üreten ve satan esnafın genellikle meslek kazançları ile geçindikleri söylenebilir. Ancak içlerinde mesleklerinin yanı sıra başka gelir kaynakları olan hane reisleri de bulunmaktadır. Mesela pabuççu esnafından Zimmi Akdoğan Mahallesi 1 no'lu hanede sakin olan Vartar oğlu Mıgırdıç ile Yenice mahallesinden 11 no'lu hanede ikamet eden Yangöz oğlu Artin'in aynı zamanda ziraat ve hayvancılıktan kazançları vardır²⁸.

Sivrihisar'da giyim sektörü ile uğraşanların dini yapılarına bakıldığında ise Gayrimüslimlerin sadece papuççuluk ve terzilik ile uğraştığını, geriye kalanların tamamının

²⁶ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 1317, 584.

²⁷ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 338.

²⁸ ML.VRD.TMT.d. 9107, 2; 9146, 40.

ise Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Kazada toplam da 21 adet olan pabuçuların 20'si, 60 olan terzilerin 31'i Gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Diğer giyim üreticilerini tamamı Müslüman hane reisleridir.

3.3.3. Dokumacılıkla Uğraşanlar

Sivrihisar'da dokumacılık ve dokumacılığın yan dallarının icra edildiği 4 çeşit meslek ve bu alanda hizmete veren toplam 31 hane reisi bulunmaktadır. Dokumacılıkla uğraşan esnaflar tüm esnaf grupları içinde toplamda %4'lük bir orana sahiptir. Giyimcilik kadar revaçta olmayan dokumacı esnafı, giyim üreticilerinin dörtte biri kadardır. Grup içinde faaliyet gösteren usta, kalfa ve çırakların dağılımı tabloda gösterilmiştir. Kazada ipek böceği ve kök boya üretimi, giyim ve dokuma alanlarında pek çok mesleğin oluşmasını ve gelişmesini de sağlamıştır. Bu alanda faaliyet gösterenlerin başında yer alan ve dökülmüş yünden aba, halı veya kilim imal eden keçecilik²⁹ 26 hane reisi tarafından icra edilmektedir. Bunlardan 21 tanesi ustası, 5 tanesi kalfa olarak çalışmaktadır.

Tablo 5:Dokuma İşi ile Uğraşanlar

Sıra No	Meslek Adı	Sayı	%
1	Keçeci	2	6,7
2	Keçeci Kalfası	5	16,1
3	Bezzaz	3	9,7
4	Mutaf	1	3,2
5	Tiftikçi	1	3,2
*	Toplam	31	100

Bez ve sair mensucat satanlara denilen bezzazlıkla³⁰ geçimini sağlayan 3 tane hane reisi, mesleğin ustası olarak kaydedilmiştir. Dokumacılık alanında diğer meslekler ise

²⁹ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 1151.

³⁰ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 292.

kıldan çul ve benzerini dokuyup satan ve aslı muytaf yahut muytab olan mutaflık³¹ (1 adet) ile tiftik dokuyan ve satan tiftikçiliktir (1 adet).

Dokumacılıkla ilgili çalışan hane reislerinin büyük kısmının Elmalı (8 adet), Karabaş (3 adet) ve Çopuk (3 adet) mahallelerinde oturdukları anlaşılmaktadır. Toplamda 31 adet olan dokumacı hane reislerinden 20'si Müslüman, bir tanesi Gayrimüslim hane reisinden oluşmaktadır.

3.3.4. Deri İşi İle Uğraşanlar

Sivrihisar kazasında dericilik ve yan dalları, 4 çeşit meslekte hizmet veren toplam 46 hane reisi tarafından icra edilmektedir. Sanayi ve ticaretle ilgili esnaf grupları içinde % 5,9'luk orana sahip olan dericilik sektöründe başta gelen esnaf grubu meşin, kösele yapmak için hayvan derilerini deri terbiye etme ve sepileme sanatı olan debbağlıktır³². Tabaklık ya da günümüzdeki söylenişi ile debbağlık, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olan ve XIX. yüzyıla kadar gelişerek devam eden bir sanayi koluydu. Ayakkabı, at koşum takımları, kırba, matara, sofra gibi çok çeşitli yerlerde kullanılan derinin halk için gerek olduğu kadar ordu için de gerekli bir madde olduğu bilinmektedir³³. Kazada deri tabaklama işini yapan hane reislerinin 25 tanesi usta ve 16 tanesi de kalfa statüsündedir. Eyer ve sair at takımları yapma ve meşinden muhtelif maddeler işleme sanatı olan sarraçlık³⁴ bu grupta gördüğümüz diğer bir meslek grubudur.

Tablo 6: Deri İşi ile Uğraşanlar

Sıra No	Meslek Adı	Sayısı	%
1	Debbağ	25	54,3
2	Debbağ Kalfası	16	34,8
3	Sarraç	4	8,7
4	Semerci	1	2,2

³¹ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 1425.

³² M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, I, 1971, 408.

³³ Mübühath S. Kütükoğlu, (1994). "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, 2, 635-636.

³⁴ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 714.

*	Toplam	46	1 00,0
---	--------	----	-----------

Yük hayvanlarının sırtlarına yük bağlamak için konulan palan da denilen semeri üretme işi semerciler tarafından yapılmaktaydı. Kazada semer üreten ve satan bir tane hane reisi olup mesleğinde usta konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Daha çok Hacı Veysi (9 adet), Şeyh Baba Yusuf (8 adet), Yenice (4 adet), Gazi Sinan (4 adet), Demirci (4 adet) Mahallelerinde kayıtlı olan deri işi ile uğraşan hane reislerinin kazadaki mahallelerin yarısına yakınında ikamet ettikleri görülmektedir. Sivrihisar'da dericilik Müslümanların uğraşı alanı olmuştur. Bu nedenle dericilikle uğraşan Gayrimüslim hane reisine rastlamıyoruz.

3.3.5. Madeni Eşya Üretenler

Kazadaki madeni eşya üretilen ve satan esnaflar 5 iş kolunda 52 adet hane reisinden oluşmaktadır. Bu rakamın sanayi ve ticaret alanındaki esnaf grupları arasında % 6,6'ya karşılık geldiği görülmektedir. Bu gruba mensup 42 kişi mesleklerinde usta konumunda iken, 9 kişi kalfa, 1 kişi ise çırak konumundadır.

Tablo7'ye baktığımızda grupta hane reisleri tarafından en çok icra edilen meslek demirciliktir. Kazada demircilikle uğraşan 22 usta, 8 kalfa hane reisi bulunmaktadır. Gruptaki bir diğer önemli meslek olan nalbantlık 8 usta ve 1 çırak hane reisi tarafından yapılmaktaydı. Hane reislerinin uğraştığı ve usta sayısı çok olan diğer iki meslek kuyumculuk ve kalaycılık olmuştur. Değerli madenleri işleyen ve satan kuyumculuk sektöründe çalışan hane reislerinin tamamı (5 adet) usta iken yük hayvanlarına nal takan nalbant hane reislerinin 6'sı usta 1 tanesi de kalfa olarak gözükmektedir. Madeni eşya üretilen ve satan bir başka meslek ise bakırcılık olmuştur. Bu iş ile uğraşan tek hane reisi mesleğinin ustası konumundadır.

Tablo 7: Madeni Eşya Üretenler ve Satanlar

Sıra No	Meslek Adı	Sayı	%
1	Demirci	22	42,3
2	Demirci Kalfası	8	15,4
3	Nalbant	8	15,4
4	Nalbant Şakirdi (Çırağı)	1	1,9
5	Kalaycı	6	11,5

6	Kalaycı Kalfası	1	1,9
7	Kuyumcu	5	9,6
8	Bakırcı	1	1,9
*	Toplam	52	100

Daha çok Müslim Akdoğan, Kılıç ve Hacı Eskici mahallelerinde kayıtlı gözüken madeni eşya üretip satan hane reislerinin Sivrihisar genelinde 17 mahallede oturdukları anlaşılmaktadır. Kazada kuyumculuk, Gayrimüslimler tarafından yapılmaktadır. Gayrimüslimlerden üç hane reisinin nalbantlıkla uğraştığı Sivrihisar'da diğer madeni eşya üreticilerinin Müslüman hane reisleri olduğunu ifade edelim.

3.3.6. Ticaretle Uğraşanlar & Satıcı ve Tüccarlar

Sivrihisar'daki önemli iş kollarından biri de ticarettir. Yüzyıllardır ticari bir ağın içinde bulunan kazada yerli ve yabancı tüccarlar her dönemde faaliyetlerini yapacak ortam bulmuşlardır. Dönem dönem yapılan çarşılar ve dükkânlar, bu ortamı geliştiren şehir elemanları olmuşlardır. Sivrihisar'da geçimlerini ticaretle sağlayan hane reislerinin sayısı 337 olup sanayi ve ticaret alanındaki tüm hane reislerinin % 43,3'üne karşılık gelmektedir. Bu hane reislerinin tamamı usta statüsündedir. Ticaretle meşgul olan esnaf grubu 11 iş koluna ayrılmıştır. Bu grupta en yaygın meslek bohçacılıktır. Tamamı Gayrimüslimlerden oluşan bu grup ticaretle geçimini sağlayan hane reislerinin %36'sına tekabül etmektedir. Gruptaki diğer önemli meslek tüccarlık olarak kaydedilmiştir. Mesleği tüccar olan 88 hane reisinin hangi ürünün ticaretini yaptıkları belirtilmemiş, "tüccar taifesi", "erbab-ı ticaret" yahut "ahz u ita" gibi tanımlarla kaydedilmiştir. Tüccarların büyük bir kısmı (73 adet) Gayrimüslim iken kalan kısmı (15 adet) Müslümandır.

Tablo 8: Satıcı ve Tüccarlar

Sıra No	Meslek Adı	Sayı	%
1	Bohçacı	12	35,
2	Tüccar	88	26,
3	Çerçi	71	21,
4	Eskici	43	12,

5	Boyacı	5	1,5
6	Çorapçı	5	1,5
7	Dönbek	1	0,3
8	Kafesçi	1	0,3
9	Mumcu	1	0,3
10	Süpürgeci	1	0,3
*	Toplam	33	10
		7	0

Tüccarlıktan sonra grupta en çok yapılan meslek ufak tefek eşya satıcılığına denen çerçiliktir³⁵. Çerçilikle geçimlerini sağlayan 71 hane reisi Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Grupta önde gelen bir başka meslek grubu ise eski eşya alıp satan eskiciliktir. 43 hane reisi bu işle uğraşmaktadır. Eskicilik dışında ticaretle geçinen hane reislerinin uğraştığı diğer meslekler ise boyacılık (5 adet), çorapçılık (5 adet), kafesçilik (1 adet), mumculuk (1 adet), süpürgecilik (1 adet) ve dömbek (darbuka) de denen ve dönbek işi ile uğraşan dönbekçiliktir³⁶ (1 adet). Sivrihisar'da Araklı ve Hisar mahalleleri dışında her mahallede geçimlerini ticaretle sağlayan hane reisi bulunmaktadır. Bu gruptaki hane reislerinin mahallelere dağılıma baktığımızda daha çok Benli (62 adet), Ay (59 adet), Tahtalı (51 adet), Zimmi Akdoğan (39 adet), Orta (37 adet), Yenice (13 adet) ve Kılıç (12 adet) mahallelerinde oturdukları anlaşılmaktadır.

3.3.7. Keyif Verici Madde Üreten ve Satanlar

Sivrihisar'da keyif verici madde üretilip satan hane reisleri tütün ve kahve ile ilgili 2 iş kolunda 20 kişiden oluşmaktadır. Bu hane reislerinin 17 tanesi usta, 3 tanesi de tabii yahut çırağıdır. Bu hizmet kolundaki hane reislerinin sayısı, sanayi ve ticaretle uğraşan tüm esnaf grubunun % 2,6'sına karşılık gelmekte olup esnaf ve tüccarlar arasında sayıca en az olan kesimdir. Grupta en çok yapılan meslek, devlet tarafından ekimi ve üretimi kısıtlanan ürünlerden biri olan tütün ile uğraşan duhancılık yani tütüncülüktür. Tütünü toplayan, kıyıcılık yapan toplam 11 hane reisinin tamamı, yaptıkları işin ustası konumundadır. Aynı zamanda insanların toplanıp konuşabildiği kahvehane ve kıraathane gibi işletmelerde

³⁵ Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay. İstanbul 1992,717.

³⁶ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 454.

gerçekleştiren kahvecilik, gruptaki diğer önemli meslektir. Mesleğini kahveci olarak icra eden 6 usta, 4 tane de teb'ası (çırağı) bulunmaktadır.

Tablo 9: Keyif Verici Madde İmal Eden ve Satanlar

Sıra No	S	Meslek Adı	S	%
1		Duhan Kıyıcısı	4	20
2		Duhancı	7	35
3		Kahveci	6	30
4		Kahveci Tabii	3	15
*		Toplam	20	100

Sivrihisar'da bu alanda önemli bir meslek olup tütün içmeye mahsus içi delik değnek üretip satan çubukçuluk³⁷ ile uğraşan hane reisi gözükmemektedir. Tütünle ilgilenenlerin olduğu kazada en önemli tüketim malzemesi olan çubukçuluk esnafının olmaması muhtemelen eksik kalan defterlerin yokluğu ile ilgilidir. Bu gruptaki hane reislerinin oturdukları mahallelere baktığımızda ise Hacı Eskici (4 adet), Elmalı (2 adet), Müslim Akdoğan (2 adet), Kethüda (2 adet) ve Yenice (2 adet) mahallelerinin başta geldiği kazada bu esnaflık kolu Müslüman hane reislerince yürütülmektedir.

3.3.8. İnşaat İşi İle Uğraşanlar

Sivrihisar'da inşaat sektöründe 3 iş kolunda 25 hane reisi çalışmaktadır. Kazada toplamda 15 mahallede sakin olan bu sektörün çalışanları daha çok Kılıç (4 adet), Benli (3 adet) ve Yenice (3 adet) mahallelerinde bulunmaktadır. Sanayi ve ticaret alanında çalışanların % 3,2'sini oluşturan bu alandaki mesleklerden en yaygını, yapıların kapı ve pencerelerinden başka kaba ağaç işlerini yapan dülgerliktir³⁸. Kazada dülgerlik mesleğin 11 ustası, 4 kalfası, 1 çırağı bulunmaktadır. Bu meslek grubunda diğer iş kolları yapı işi ile uğraşan yapıcılık (8 adet), inşaatlarda kapı anahtarları ile uğraşan çilingirliktir (1 adet). Genellikle Müslüman hane reislerinden oluşan inşaatçılar arasında Gayrimüslimlerin sadece dülgerlik (3 adet) ve yapıcılıkla (3 adet) meşgul olduğu görülmektedir.

Tablo 10: İnşaat İşi ile Uğraşanlar

³⁷ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 518.

³⁸ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 633.

Sıra No	Meslek Adı	Sayı	%
1	Dülger	11	44
2	Dülger Kalfası	4	16
3	Dülger Şakirdi (Çırağı)	1	4
4	Yapıcı	8	32
5	Çilingir	1	4
*	Toplam	25	100

3.3.9. Taşımacılık İle Uğraşanlar

Ulaşımın ve ticaretin vazgeçilmez öğelerinden biri taşımadır. Sivrihisar'ın şehirler ve bölgeler arası bir kavşakta bulunması taşıma ve taşımacılığı daha da önemli kılmaktadır. Kazada taşımacılıkla uğraşan hane reislerinin sayısı ticaretle ilgili diğer meslek dallarında uğraşanların sayısından çok daha azdır. Sadece kaza dışı değil kaza içinde de ulaşım ve ticaretin olmazsa olmazlarından olan bu sektörün araştırma yaptığımız dönemde pek rağbet görmediği ya da daha kurumsal bir yapısı, uzmanlaşmış bir safhada olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra mesleki olarak yük hayvanlarını kullanan taşımacıların dışında pek çok hane reisinin mesleklerinin yanı sıra bu işle ilgilendiklerini söylemek mümkündür. Mesela Şeyh Baba Yusuf Mahallesinde 32 numaralı hanede oturan ziraat erbabı Karansız oğlu Hasan'ın bir bargiri ve yine aynı mahalleden Hacı İbad oğlu Bekir'in "arabacılık, araba kiracılığı" şeklinde gelirleri kaydedilmiştir³⁹. Oluşturulan kayıtlarda bu hane sahiplerine ait yük hayvanlarının tamamında aynı kazançların yazılması, bu kişilerin mesleği kiracılık olanlar gibi hayvanlarıyla taşımacılık yaptıklarına işaret etmektedir.

Yük hayvanlarına sahip hane reislerinin çoğunun ziraatle ilgili işlerle uğraştıkları gözükmektedir. Ticaretle uğraşan çok az hane reisinin yük hayvanı olması kendi lojistiğini başkalarının hayvanları ile sağladıkları kanaatini bize vermektedir. Kazada taşımacılıkla

³⁹ ML.VRD.TMT.d. 9112, 9.

geçimlerini sağlayan 44 hane reisinin 41 tanesi araba ve hayvanlarla yük taşıyan *kiracılık*⁴⁰ mesleğini, 3 tanesi de arabasını kiralayan yahut kiralama işlemini yapan *araba kiracılığı*, *arabacılık* mesleklerini yapmaktadır. Bu hane reisleri çoğunlukla Yenice (5 adet), Şeyh Baba Yusuf (5 adet), Karabaş (5 adet), Kethüda (4 adet), Araklı (4 adet) mahallelerinde yaşamaktadırlar.

Tablo 11: Taşımacılık ile Uğraşanlar

Sıra No	Meslek Adı	Sayı	%
1	Kiracı	4	9,1
2	Araba Kiracısı	2	4,5
3	Arabacı	1	2,3
*	Toplam	4	100

3.3.10. Çeşitli Hizmetleri Yerine Getirenler

Esnaflıkla ilgili oluşturulan son grupta çeşitli hizmetleri yerine getirenler bulunmaktadır. 30 adetle tüm esnafların % 3,8'ini oluşturan bu grupta kalfa olarak vasıflandırılan 1 hane reisi dışındaki 29 hane reisi tarafımızdan usta olarak değerlendirilmiştir. Grupta en yaygın meslek, berberlik olarak öne çıkmaktadır. Sivrihisar'da geçimleri için berberlik yapan toplam 20 hane reisinden 19'u berber ustası ve 1'i berber kalfasıdır. Kayıtlara göre Kazada yahut civarda bulunan hamamlarda hizmet veren hamam çalışanları çok fazla bulunmamaktadır. Hamam işleten yahut teknik işlerini yürüten 1 adet hamamcı ile hamamda keseleme işini yapan 2 tellak⁴¹ bu iş kolunda çalışan hane reisleridir.

Kazanın ticaret ve ulaşım yolları üzerinde bulunması yerli ve yabancı tüccar, yolcu ve gezginlerin kendileri, binekleri, hayvanları ve araç gereçleri ile kalabileceği yerlere ihtiyaç duymasına yol açmıştır. Bu noktada han, kervansaray ve çarşıların önemi ortaya çıkmış ve zaman içinde bu yapılar ticaret, konaklama, barınma ve temel ihtiyaçları karşılama hizmetleri vermiştir. Ulaşabildiğimiz Temettuat defterlerinde Sivrihisar'da her ne

⁴⁰ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 1154.

⁴¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005, 1944.

kadar han, kervansaray gibi bina kaydı bulunmasa da hane reislerinden bazılarının hanlarda yolcu karşılayan, müşterilerle ilgilenen odabaşılık (3 adet) yapması, bu dönemde adı geçen bina yahut benzerlerinin kazada bulunduğu düşüncesini bize vermektedir.

Bunlar dışında çarşı ve mahallelerde ilan, satım, tembih gibi herkese duyuran tellal (2 adet), yazı işi ile uğraşan kâtip (1 adet) ve ulaştırma işi ile meşgul olan sâi (1 adet) grupta bulunan diğer meslek çeşididir. Bu alanda hizmet eden hane reislerinin daha çok Kılıç (3 adet), Hazinedar (3 adet), Çopuk (3 adet) mahallelerinde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır.

3.4. Görevliler

Sivrihisar'da yaşamlarını görevli olarak hane reisleri yaptığımız genel tabloda dördüncü sırada gelmektedir. Kazadaki bu görevlileri dini ve eğitim alanında hizmet verenler ile askerî, idari ve ictimai alanda hizmet verenler olmak üzere iki ana bölümde incelemek mümkündür.

3.4.1. Dini ve Eğitim Alanında Hizmet Verenler

Osmanlı Devleti'nde eğitim ile dinin ayrı düşünülemediğini, hatta iç içe girdiğini ifade etmek gerekir. Ancak konuyu anlaşılır kılmak adına sadece ibadetle ilgili olanları dini hizmetler, diğerlerini de eğitimle ilgili hizmetler olarak değerlendirmek mümkündür. Bu doğrultuda Kazada imam, hatip, şeyh (çoğulu meşâyih), müezzin, tekye-nişîn (tekkede oturan), zaviyedâr, papas gibi dinî hizmet verenlerin sayısının 57, dersiam, müderris, hoca, mektep hocası gibi eğitimle ilgili hizmet verenlerin sayısının da 16 olduğu görülmektedir. Müslümanlarla beraber yaşayan Gayrimüslim unsurlar olan Ermeni ve Rumlar'ın dini ve eğitim işlerini diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi kendi cemaatleri içerisinde çözdüğü bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde din ve eğitim alanında çalışanların devlet hazinesinden bir maaş almadıkları, bünyesinde çalıştıkları kurumların mensup oldukları vakıfların gelirlerinden belirli bir miktar kazanç sağladıkları bilinmektedir. Sivrihisar'da incelediğimiz pek çok görevlinin de bu şekilde kazançları olmuştur. Bazıları, vakıflara ait dükkan, tarla vb. gayrimenkulleri işleterek maaşlarını kazanmışlar, bazıları da vakıflardan yaptıkları işlerin karşılığı olarak aylık almışlardır. Bazı din ve eğitim görevlilerinin de

aldıkları maaşların yetmemesi yahut varsa bir mesleği onu icra etmek amaçlı farklı kazanç grupları olmuştur. Çalışmamızda yeri geldiğinde bunlarla ilgili örnekler verilecektir.

Dini alanda hizmet verenlerin başında her mahallede asıl işlerinin dışında nüfus, emlak sayımı gibi idari konularda da yardımcı olan imamlar gelmektedir. İmamlık kelime anlamı itibarıyla önde olan, öne geçen demektir. İmamlar mensubu buldukları mahallelerde hem dini hem de sosyal konularda kendilerine danışılan söz sahibi insanlardı. Yapılan idari işlerde muhtarlarla birlikte bir nevi halkının da idari temsilciliğini yürütmekteydi. Bu nedenle grupta yer alan bu dinî, sosyal ve idarî kişilik üzerinde biraz eğilmek gerekmektedir.

Tablo 13: Dini ve Eğitim Alandaki Görevliler

Sıra No	Meslek Adı	Sayısı	%
1	İmam	47	64,4
2	Müderris	8	10,9
3	Papas	5	6,8
4	Hatib	3	4,1
5	Tekye-nişîn	3	4,1
6	Hoca	2	2,7
7	Zaviyedar	2	2,7
8	Mektep Hocası	1	1,4
9	Müezzin	1	1,4
10	Meşayih-ı İzam	1	1,4
*	Toplam	73	100

Kazada defterini bulabildiğimiz 26 mahallede 47 imam görev yapmaktadır. Bunların 14 tanesi özellikle “mahalle imamı” olarak belirtilmiştir. Diğerleri ise karye imamı (28 adet) ve yayla imamı (4 adet) şeklinde ifade edilmiştir. Kâtiplerin bu ifadeleriyle imamların buldukları mahallede görev yapıyor olduklarını yahut birden fazla imam varsa bir tanesinin temsilen seçildiğini gibi bilgileri aktarmayı amaçladıkları düşünülebilir. Böyle bir amacın olup olmadığını bilmemekle beraber mahallelerinde imam ya da mahalle imamı olarak kaydedilenlerin mesleki görevlerinin yanı sıra sayımlarda vb. idari işlerde muhtarlara yardımcı olduklarını düşünmekteyiz. Kayıtlarda geçen “karye imamı”, “cami imamı”, “yayla imamı” gibi vasıflandırmalar, imamlık yapanların bir kısmının camilerde,

bir kısmının aynı zamanda tekke de olan mescidlerde bir kısmının da muhtemelen çeşitli köylerde ve yazları kalmak için gittikleri yaylalarda mevsimlik olarak imamette bulduklarına işaretir.

Gayrimüslim mahalleleri dışında sadece Camiikebir, Kılıç ve Hisar mahallelerinde kayıtlı imam bulunmamaktadır. Bu mahallelerde imam yahut dini bir görevlinin kayıtlı olmaması, mescid, tekke veya cami olsa da görevlilerinin başka mahallelerde oturmasından kaynaklı olabileceğini hatıra getirmektedir. Nitekim her imam oturduğu mahalledeki bir ibadethanede görev yapmamaktadır. Örneğin Hacı Ashab Mahallesi 16 no'lu hanede sakin Osman Hoca, Elmalı Mahallesi'nin imamıydı⁴². Yine Çopuk Mahallesi'nde 3, Hacı Eskici Mahallesi'nde 3, Elmalı Mahallesi'nde 4 imam köylerde imamlık yapmaktaydı⁴³. Ayrıca camide yahut dini müessesedeki görevli sayısının, yapının ve çevrenin büyüklüğüne göre değişebileceğini de akılda tutmak gerekir. Bütün bunlarla birlikte imam olarak bilinen kişilerin geçimlerini sağlamak amacıyla farklı meslekler icra ettikleri yahut farklı meşgalelerle uğraştıkları görülmektedir. Mesela Tatlar Mahallesi 26 no'lu hanede karye imamı gözükken Günyüzülü Süleyman hayvancılıktan da kazanç sağlamaktadır⁴⁴. Aynı şekilde Müslim Akdoğan mahallesi 27 numaralı hanede sakin mahalle imamı olan Sayzı oğlu Hacı Süleyman Hoca “erbab-ı ziraat” olarak da kaydedilmiş ve bu meslekten de kazancı gösterilmiştir⁴⁵.

Sayım yapılan her mahallede muhtarla beraber imamların da bulunduğunu ile ilgili defterin sonundaki mühürlere anlamaktayız. Defterler sonlarında mahalle imamlarına ait olduğu ve “*İmam-ı der mahalle-i Yenice*”⁴⁶ örneğinde olduğu gibi mühürlere bulunduğu gözükmektedir⁴⁷. Hisar, Camiikebir ve Kılıç mahallelerinde mahalle imamına ait mühür bulunsa da mahallede imam olarak kaydedilen bir kimse bulunmamaktadır. Mahallelerdeki hane reislerinden bazılarının mahalle imamlığı yaptıkları halde bu şekilde

⁴² ML.VRD.TMT.d. 9159, 5.

⁴³ ML.VRD.TMT.d. 9110, 9165, 9140.

⁴⁴ ML.VRD.TMT.d. 9155, 8.

⁴⁵ ML.VRD.TMT.d. 9171, 9.

⁴⁶ ML.VRD.TMT.d. 9146, 41.

⁴⁷ İncelediğimiz Temettuât defterlerinin tamamına yakınında muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani, imam ve ziraat müdürü mühürlere bulunmaktadır.

vasıflandırılmaması, onların toplumda tanındığı mesleki zanaat üzerinden kaydedildikleri fikrini bize vermektedir.

Dini alandaki bir başka meslek ise camilerde özellikle Cuma, kandil, bayram ve diğer önemli günlerde cemaate hitab eden, hutbe irad eden, vaaz veren hatipliktir⁴⁸. 3 adet hane reisinin hatip olarak görev yaptığı Sivrihisar'da cami ve mesciddeki vakit namazları için ezan, cenazeler için salâ okuyan 1 adet müezzin kayıtlıdır.

Sivrihisar'da Müslümanlarla Gayrimüslimlerin beraber yaşadığını ve ayrıca Gayrimüslimlerin ağırlıklı olduğu mahallelerin de olduğunu ifade etmiştik. Gayrimüslim unsurların din hizmetlerini yerine getiren 5 papaz, 1 tane de hoca bulunmaktadır.

Eğitim alanında çalışanlar da aslında din ile ilgili bilgiler sunan görevlilerdi. Bu şekilde incelememizin sebebi ise doğrudan ibadetle ilgili olanlarını diğerinden ayrı tutmaktır. Eğitim ile ilgili görevli hane reislerinin başında medrese ile özellikle büyük camilerde ders veren müderrislerdir. Bazı mahallelerde “Dersiâm” olarak da kayıtlı olan müderris hane reislerinin sayısı 8'dir. Eğitim alanında müderrislerden sonra gelen diğer görevliler ise hoca ve mektep hocası şeklinde kaydedilmiştir. Bu görevliler medrese, mektep, cami, tekke, kilise vb. eğitim kurumunda görev alarak halkın dini ve eğitimi ile ilgili hususlarda yardımcı olmuşlardır.

Sayıdığımız bu görevlilerin yaptıkları bu işlere karşılık halktan ve eğitim müessesesinin bağlı bulunduğu vakıftan maaş aldıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti içerisinde başta din ve eğitim olmak üzere pek çok alanda müessese kurmuş olan vakıflar, buralarda çalışanların da geçimlerini temin etmekteydi. Bu hane reislerinden bazıları farklı meslek dallarına da kayıtlı gözükseler de görevlerinin önemine binaen grupta değerlendirmenin daha doğru olduğu kanaatindeyiz.

Eğitim alanında görev yaptıklarını gördüğümüz bir diğer hane reisleri, kazada hem çevresini hem de bölgeyi nüfuzları altında tutan *şeyhler*dir. Tarikatlerde pirlük makamında olup müridlerini irşad eden, onlara faydalı ve zararlı şeyleri olan şeyleri anlatan bu kişiler⁴⁹ Temettuat defterlerinde “*meşâyıhdan*”, “*meşihatten*” gibi tabirler ile belirtilmişlerdir. Tekkenin küçüğü anlamına gelen zaviyelerde şeyhlik yapan 2 adet zaviyedâr ile tekke

⁴⁸ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 584.

⁴⁹ Pakalın, *a.g.e.*, III, 246-247.

idaresini üstlenen 3 adet tekve-nişîn de bu grupta göreceğimiz son görevlidir. Şeyh ve zaviyedârlar tekke ve zaviyelere gelenlere İslami ilimler yanında onlara dini rehberlik yapmakta ve manevi olarak da etkide bulunmaktaydı. Kazada din ve eğitimle ilgili görev yapanların dağılımına baktığımızda hane reislerinin en fazla sakin olduğu yerlerin Şeyh Baba Yusuf (8 adet), Eski Kethüda (11 adet) ve Üçler (10 adet) mahalleleri olduğunu görüyoruz.

Sonuç olarak Sivrihisar'da din ve eğitimle ilgili görevliler toplamda 73 kişi olup bunlardan 6'sı dışında (5 adet papaz ve 1 adet hoca) hepsinin Müslüman olduğu gözükmemektedir. Müslümanlardan din ve eğitimle uğraşanlarının pek çoğu kurulmuş olan vakıfların fonlarından geçimlerini sağlamaktadır.

3.4.2. İdari, Sosyal ve Askeri Alanda Hizmet Verenler

Sivrihisar'da hizmet veren görevlilerden ikinci kısmını idari, sosyal ve askeri alanda hizmet veren hane reislerinden oluşmaktadır. Bu gruptaki hane reislerinin 20 farklı görevde toplamı sayısı 84'tür. Kazada en başta gelen idareci olan ve *Kaza Müdürü* olarak kaydedilen kişinin Kethüda Mahallesi 3 no'lu hanesinde sakin aynı zamanda erbab-ı ziraatten ve İbrahim Ağa Medresesi mütevellisi olan Hüseyin Ağa olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰. Kaza müdürünü idari ve yazı işleri ile ilgilendiğini düşündüğümüz ve müdür katibi olarak kaydedilen bir hane reisi bulunmaktaydı.

Kazadaki önemli işlerden biri olan nüfus kayıt işlerinde sorumlu olan nüfus mukayyidliği bir hane reisince yürütüldüğü kaydedilmişse de bunun yanlış bir değerlendirme olacağı aşıkardır. Nüfusla ilgili diğer kişilerin ne vazife ile isimlendirildiği anlaşılamamaktadır. Muhtemelen bu ve buna benzer kayıt işlerinde yardımcı olduğunu düşündüğümüz 3 adet kethüda kaydedilmiştir.

Osmanlı Devletinin tarım toplumu olması zirai alanlarını sürekli kontrol altında tutma ve ekonomik olarak verimli olmasına dikkat etmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda çıkan bazı zirai gelişmeleri takip etmeye çalışmış, köylüye kendi toprağı ile birlikte miri arazilerin de işlenmesi amacıyla bazı çalışmalar yaptığı ve idari olarak da kurumsal bir idari sistem çalışması içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda

⁵⁰ ML.VRD.TMT.d. 9160, 2

kazalarda ziraat müdürlükleri ihdas edildiği ve nüfus sayımlarına ziraat müdürlerinin de eşlik ettiği görülmektedir. Nitekim incelediğimiz defterlerini sonunda ziraat müdürüne ait kaydın olduğunu biliyoruz. Bu dönemde Kazada ziraat müdürlüğünün Yenice mahallesinden Sarızâde Osman Ağa'nın uhdesinde olduğu anlaşılmaktadır⁵¹.

İdari, sosyal ve askeri alanda başta gelen görevli grubu 50 hane reisinden oluşan muhtarlar ve kocabaşılar olmuştur. Müslüman hane reislerinin mahallelerdeki temsilcileri olan muhtarlık Sultan II. Mahmud ile birlikte idari anlamda bir teşkilat olmuş ve taşrada mahalleler ve köylerde işler hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde defterlerden görebildiğimiz kadarıyla merkezden gelen emirleri uygulamak ve yapılan düzenlemelerin halk arasında daha iyi yerleşmesini sağlamak amacıyla kullanılması düşünülen bu taşra idareciliği Müslüman mahallelerinde *muhtar-ı evvel* ve *muhtar-ı sâni* olarak; Gayrimüslim mahallelerinde ise *kocabaş-ı evvel* ve *kocabaş-ı sâni* şeklinde isimlendirilmiştir. Araştırmaya konu olan ve defterini bulabildiğimiz mahallelerin hepsinde ilgili yöneticilere ait kayıtlar olduğu ya da en azından temsil kabiliyeti en yüksek kişinin kaydının tutulduğu anlaşılmaktadır. 21 Müslüman mahallesinin tamamında muhtar-ı evvel kayıtlı iken 16 mahallede muhtar-ı sâni kaydına rastlıyoruz. Ancak defterlerin her birinin sonlarında bulunan mühürlerde muhtar-ı sâni mühürlerinin de bulunması bize kâtiplerce bu görevi yapan kişilerin sadece kendi mesleği ile kaydedildiğini düşündürmektedir. Gayri Müslimlerin mahalle sorumluları olan kocabaş-ı evvel olarak 4 kişi, kocabaş-ı sâni olarak ise 5 kişinin kaydedildiğini görmekteyiz. Yalnızca Benli Mahallesinde kocabaş-ı evvel kaydına rastlayamıyoruz. Ancak bu mahallede 1 no'lu hanede oturan ve Kazadaki tüm Gayrimüslim Ermeniler'in temsilcisi konumunda olup "*milletbaşı*" olarak kaydedilen Tüccar Agob'un⁵² aynı zamanda kocabaş-ı evvel olabileceği düşünülmelidir. Bunlarla birlikte muhtarlık ve kocabaşılık vazifesi yapanların esas mesleklerini yaptıkları ve farklı gelirleri oldukları görülmektedir. Mesela Gazi Sinan Mahallesi muhtar-ı evveli 1 no'lu hanede oturan Cennet oğlu Ali'nin asıl mesleği kasaplık idi ve ziraat ve kira gelirleri de mevcuttu⁵³. Aynı şekilde Ay Mahallesi kocabaş-ı evveli Hacik oğlu Artin tüccarlıkla geçinmekteydi⁵⁴.

⁵¹ ML.VRD.TMT.d. 9146, 2.

⁵² ML. VRD.TMT.d. 9132, 2.

⁵³ ML.VRD.TMT.d. 9162, 2.

⁵⁴ ML.VRD.TMT.d. 9147, 2.

Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlayan ve XIX. yüzyıla geldiğinde işlevini kaybetmiş olsa da çeşitli hizmetler karşılığında tımar sahibi olan kimseleri Sivrihisar'da bu güvenlik işleri ile görevlendirildiğini görmekteyiz. Bu yüzyıl ortalarında tımar sisteminin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar sonucunda 1826'da *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu* kurulmuş ve ordu için süvari birliklerinde tımarlı sipahilerden yararlanılmıştır. 1834'te kurulmaya başlanıp 1843 yılındaki düzenlemeyle ordunun yedek gücü durumuna gelen Redif Teşkilatında da Tımarlı sipahiler kullanılmıştır. 1844 yılındaki Zabtiye Teşkilatı'yla Tımarlı sipahilik kaldırılmış, sipahilerin ellerindeki tımarları ellerinden alınmıştır. 1858'de yapılan arazi kanunnamesi sonrasında da bazı tımar tevcihlerinin yapıldığı da görülmüştür.

Sivrihisar'da tımarlı süvari olarak kaydedilenlerin pek çoğu "*Asâkir-i Zabtiyede Müstahdem İdüği*" şeklinde kayıtlanmıştır. Yani hali hazırda askerlik bünyesinde oldukları bundan dolayı da tımarlarının devam ettiği görülmektedir. Tımarla ilgili burada ifade edeceğimiz son söz ise daha sonra da göreceğimiz üzere süvari olup vefat edenlerin ardından gelen yetimlerin bazıları vâris olarak tımar bedelleri verilmeye devam etmiştir. Kazada güvenlik işleri ile ilgili olarak kaydedilen bu şekilde ya da buna benzer 20 hane reisinin zaptiye (9 adet), sipahi (1 adet), müstahdem (4 adet), süvari (1 adet), bekçi (4 adet) ve değirmen bekçisi (1 adet) olduğunu görüyoruz. Hangi garnizonda ya da askeri birlikte görevli olduğunu bilemediğimiz bu kişiler şehrin farklı mahallelerinde kayıtlı gözükmektedirler.

Tablo 14: Askeri, İdari ve İctimai Görevliler

Sıra No	S	Meslek Adı	S	%
			ayısı	
1		Muhtar-ı Evvel	2	2
			1	5
2		Muhtar-ı Sâni	1	2
			9	2,6
3		Zaptiye	9	1
			0,7	
4		Kocabaş-ı Evvel	4	4,
			8	
5		Kocabaş-ı Sâni	5	6

6	Mütevelli	4	4,
7	Askeriye Müstahdemi	4	8
8	Bekçi	4	8
9	Kethüda	3	6
0	İhtisap Kantarcısı	1	2
1	Kaza Muhzırı	1	2
2	Kaza Müdürü	1	2
3	Millet Başı	1	2
4	Mukayyid-i Nufüs	1	2
5	Müdür Katibi	1	2
6	Sürtücü	1	2
7	Tımarlı Süvari	1	2
8	Asiyab-ı Yeniçeri	1	2
9	Askeri Sipahi	1	2
0	Ziraat Müdürü	1	2
*	Toplam	4	8

Askeri alanda değerlendirdiğimiz önemli meslek âsiyab-ı yeniçeri olarak ifade edilen değirmen bekçiliğidir. Sahipleri ve devlet için önemli gelir kapılarından birisi olan değirmenler aynı zamanda halkın temel ihtiyacı olan un vb. gıdaların üretiminde de öneme haizdiler. Değirmenlerin sıkıntı yaşaması doğrudan ekonomik, siyasal, sosyal hayata da etki edecek olmasından ötürü buraların korunması, işleyişinin devamı için bekleyen değirmen bekçileri önemli görevler üstlenmekteydi. Kazada kayıtlı bir değirmen bekçisi

hane reisi bulunmaktaydı. Posta işleri ile uğraşan sürücülük (1 adet) askeri alandaki diğer görevlileri oluşturmaktadır.

İdari ve sosyal alanda ise başta gelen görevliler vakıflarda idarecilik yapan mütevelliler⁵⁵ olmuştur. Vakfın gelir giderini kontrol eden, işleyişini sağlayan, görevliler arasındaki koordinasyonu devam ettiren her türlü durumda Kadı'ya karşı sorumlu olan bu hane reislerinin sayısı 4'tür. Önemli ilim adamlarını yetiştiren ve dini ve ilmi faaliyetler yapılan Sivrihisar'da vakıfla ilgili görevlerin hane reislerinin kendi mesleklerine ek olarak yaptıkları aldıkları bazı vakıf gelirlerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ayrıca vakıf görevi ile değil kendi meslekleri ile ilgili bölümlere kaydedildiği için Kazadaki görevli sayısı fazla gözükmemektedir. Kazada mahkemelerde hâkim huzuruna çıkarma işini yapan celbe memur 1 adet muhızır⁵⁶ ve ihtisapla ilgilenen bir adet ihtisab kantarcısı bulunmaktadır. Askeri, idari ve ictimai görevlilerin daha çok Yenice (7 adet), Karabaş (6 adet), Kethüda (6 adet), Şeyh Baba Yusuf (5 adet), Faruklar (5 adet), Demirci (5 adet) mahallelerinde ikamet ettiklerini görüyoruz. Görevlilerin dini yapısına bakıldığında ise mahallelerini temsil eden 10 adet Gayrimüslim haricinde tamamının Müslümanlardan oluştuğunu, toplumda genel kamu işlerinde Müslümanlar dışında kimsenin görevlendirilmediğini anlamak mümkündür.

3.5. Rant Gelirliler

Kazada bir mesleğe dayalı olmayarak kazanç sağlayan hane reisleri bulunmaktadır. Bunlar kira, bedel, ortakçılık vb. gibi kazançlar elde etmektedirler. Toplam 4 hane reisinin değerlendirildiği bu grupta 1 hane reisi bir bâb menziline, 1 hane reisi ise mağazasından, 1 hane reisi dükkan ve kârhanesinden, 1 hane reisi ise başkalarına verdikleri zirai tohumluklardan elde ettiği kiralarla gelir elde etmektedir. Rant geliri ile geçinenlerden 1 tanesinin Gayrimüslim hane reisi olduğu görülmektedir.

3.6. Meslekleri Belli Olmayanlar

Kazada yaşayanlara arasında hiçbir mesleği belirtilmeyen hane reisleri mesleki değerlendirmemiz içinde son sırayı almaktadır. Toplam 112 kişiden oluşan bu grup tüm

⁵⁵ Pakalın, *a.g.e.*, III, 640.

⁵⁶ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 1302.

hane reislerinin % 7,9'unu oluşturmaktadır. Meslekleri olmayanların başında “*şunun bunun ianesiyle*” geçinenler vardır. Hiçbir mal varlığı olmayan ve geçim kaynağı da bulunmayan bu hane reislerinin sayısı 66'dır. Bunlar dışında bazı meslek işleri ile uğraşan hane reisleri ile bazı yetim, talebe, dilenci gibi hane reislerinin de “*ianeyle*” geçindikleri ifade edilmiş olsa da bu çalışmamızda adı geçenlerin farklı gruplarda değerlendirildiğini ifade etmeliyiz. Fakir olarak kayıtlı olanların 53 tanesi Müslüman, 13 tanesi Gayrimüslim olarak kaydedilmiştir.

Burada mesleği olmadıklarını belirteceğimiz önemli bir grup da *sabi, sabi-yetim, yetime* gibi tanımlamalarda bulunan hane reisleridir. Çocuk yaşta yetim kalan bu kişiler 31 tanedir. Yetim kalan çocuklara kadı tarafından işlerini yürütmek mirasına sahip çıkmak ve haklarını korumak üzere vasî tayin edilirdi. Genelde vasî olarak tayin edilen kişiler de yetim kalan çocukların anneleri idi. Bazen de mahallede yahut kaza içinde bir kişi “vasî-yi muhtar” olarak seçilmekteydi. Mesela Şeyh Baba Yusuf mahallesinde yetim olan Çoban Ali oğlu Ali için seçilen vasi, aynı mahallede 93 no'lu hanede bulunan araba kiracısı Hacı Vayis oğlu Mustafa iken Hacı Ashab Mahallesinde Müderris Totluy oğlu Mehmed Efendinin oğlu Muhammed'in vasisi ise validesi Hatice Hatun idi⁵⁷. Bazen de gelirlerinin kendi başlarına idare edebilecek durumda olmalarından dolayı vasilerinin olmadığı gözükmektedir. Yetimlerden bazılarının da vakıflardan geliri olan kişiler olduğu gözükmektedir. 22 yetimin Müslüman, 9 tanesinin Gayrimüslim olduğu kazada toplam 31 yetim hane reisi bulunmaktaydı.

Kazada medresede okuyan ve aynı zamanda hane reisi olarak gözüken 17 kişi kayıtlıdır. Talebelerin hemen hemen tamamı halkın verdiği bağış, zekat gibi ianelerle geçiniyor olmalıdır. Zira ilim talebelerinin toplumda her zaman önemli bir konumu olduğu ve evlâd-ı vâkıf olarak da vakıf gelirleri ile Anadolu'nun pek çok şehrinde görmek mümkündür. Osmanlı ilim ve dini hayatı dini olarak ayrıldığı için Osmanlı medreselerinde okuyan talebeler Müslüman hanelerden gelen kişiler olmuştur.

Bu grupta belirteceğimiz diğer önemli hane reisleri de 3 tanesi Müslüman 1 tanesi de Gayrimüslim toplam 4 kadındır. Genellikle “*zukûrdan hâli...hatun*” şeklinde belirtilen

⁵⁷ ML. VRD.TMT.d. 9112, 5, 23; 9159, 2.

ve evinde reis olarak erkek bulunmayan kadınların ikisinin adı Asiye, Hatice olarak kaydedilmişken diğer ikisi (bunlardan biri Gayrimüslim) için isim ifade edilmemiştir.

Genellikle idari yahut askeri bir görevden dolayı emekli anlamında *tekâüd* olarak gözüken 3 hane reisi bulunmaktadır. Bu kişilerden bazıları daha sonra farklı mesleklerle uğraşsa da bu çalışmada bu grupta değerlendirilmiştir. Defterlerde 9 hane reisi ise alil, ihtiyar, mecnun ve dilenci olarak kaydedilmiştir. Bunların pek çoğu da “*şunun bunun ianesiyle geçinmekte*” şeklinde nitelendirilmiştir. Kazada Hisar ve Araklı mahalleleri dışında tüm mahallelerde bu gruba ait hane reisleri bulunmaktadır.

Tablo 15: Mesleği Olmayanlar

Sıra No	S Meslek Adı	Sayı	%
1	Alil	4	,13
2	Dilenci	1	,80
3	Fakir	66	0,85
4	İhtiyar	2	,51
5	Kadın	4	,13
6	Mecnun	2	,51
7	Talebe	17	3,10
8	Tekâüd	3	,30
9	Yetim	31	3,80
*	Toplam	130	100

3.7. Kazada Bulunmayanlar

Temettuat Defterlerinde hanesi durup da kendisi kazada olmayan hane reisleri de belirtilmiştir. Bu kişilerin mesleklerine ilişkin bilgi verilmemiştir. Temettuat sayımlarına göre XIX. yüzyıl ortalarında kazada bulunmayan, herhangi bir sebeple dışarıda bulunan 9 hane reisi bulunmaktadır. 8 tanesinin Müslüman 1 tanesinin Gayrimüslim olduğu bu hane

reislerinin dışarıda bulunduğu yerler belirtilmemiştir. 8 hane reisinin “*firari*” olarak nitelendiği grupta 1 hane reisinin ise kayıp anlamına gelen “*mefkûd*” olarak kaydedildiğini görüyoruz. Bu kişiler, şehirdeki Yenice (2 adet), Orta (1 adet), Çopuk (1 adet), Hacı Eskici (1 adet), Karabaş (2 adet), Kethüda (1 adet), Kutbeddin (1 adet) mahallelerine kayıtlıdır.

4. Kazada En Çok Yapılan Meslekler

Mesleklerdeki ustaların sayısının fazla olması o meslek dallarında ilerleme kaydedildiğinin bir kanıtıdır. Kazadaki mesleklerde ustaların sayısının fazla olmasının bir sebebi de yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Temettuat Defterlerinde hane reislerinin vergiye esas kaydedilmesidir. Bu hane reislerinden çırak, kalfa (halife) olanlarının nitelenmesine rağmen usta olanların bir kısmının ifade edilmesini kaydı yapan kâtibin tercihi ile ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü hane reislerinin çoğunun ev sahibi bir fert olduklarını düşündüğümüzde çıraklık ve kalfalık aşamalarını geçirmiş bir yaş diliminde oldukları anlaşılmaktadır. Bir kısım hane reislerinin de evlerinde oturan yakın akrabaları ile aynı işi yaptıkları göz önüne alındığında bu akrabalarının kendi mesleklerinde çırak ve kalfa statülerinde olduklarını da ifade edebiliriz.

Sivrihisar’da en yaygın mesleklere bakıldığında birbirine yakın iş kolları olan bohçacılık (121 adet), tüccarlık (88 adet), çerçilik (71 adet) ve eskicilik (43 adet) olduğu anlaşılacaktır. Bu mesleklerde uğraşan toplam hane reisi sayısı 322’yi bulmuştur.

Giyim eşyası üreten ve satan esnaf grubu içinde mesleğinde 49 ustanın bulunduğu terzilik ise yaygın olan önemli mesleklerdendi. Terzilikle uğraşan hane reislerinden 9’u kalfa, 2’si de çırak statüsündedir. Bu sektörde bir diğer yaygın meslek ise toplamda 47 kişi (30 usta, 15 kalfa ve 2 çırak) ile yemeniciliktir. Pabuççuluk diğer giyim üreticileri kadar yaygın olmasa da 18 ustası ve 2 kalfası olmak üzere toplamda 20 kişi ile kazadaki yaygın iş kollarından biriydi.

Tablo 12:Kazadaki En Yaygın 15 Meslek

İsira No	S Mesl ek	Usta	Ka İfa	Ç ırak	Topla m
1	Bohçacı	121	-	-	121
2	Tüccar	88	-	-	88

3	Çerçi	71	-	-	70
4	Terzi	49	9	2	60
5	Eski	43	-	-	43
6	Kira	41	-	-	41
7	Yem	30	15	2	47
8	Debb	25	16	-	41
9	Bakk	22	-	-	22
0	Dem	22	8	-	30
1	irci	21	5	-	26
1	Keçe	21	5	-	26
2	Berb	19	1	-	20
3	er	19	1	-	20
3	Pabu	18	2	-	20
4	ççu	18	2	-	20
4	Dülg	11	4	1	16
5	er	11	4	1	16
5	Yapı	8	-	-	8
5	cı	8	-	-	8
*	Topl	588	60	5	653
	am	588	60	5	653

Ulaştırma ve nakliye ile ilgilenen kiracılar kazada yaygın iş kolu olarak görev üstlenmişlerdir. 41 hane reisinin uğraştığı bu meslekte herhangi bir uzmanlaşma ifadesi belirtilmediği için hepsi usta kabul edilmiştir. Bunlardan başka diğer yaygın meslekler debbağlık (25 usta, 16 kalfa), dülgelik (11 usta, 4 kalfa, 1 çırak), berberlik (19 usta, 1 kalfa), demircilik (22 usta, 8 kalfa), keçecilik (21 usta, 5 kalfa), bakkallık (22 usta) olarak kaydedilmiştir.

Sonuç olarak Sivrihisar'ın defteri olan 26 mahallesinde sanayi ve ticaret alanında 9 grupta incelediğimiz hane reislerinin 48 çeşit meslek tespit edilmiştir. Bu meslek grubundakilerin %89,5'inin uzmanlaştığı ve usta statüsünde olduğu %10,5'inin de çırak ve kalfa olarak kaydedildiğini anlaşılmaktadır.

Sonuç

XIX. yüzyıl ortalarında yapılan Temettuat sayımlarına bakılarak yapılan bu çalışmada kullanılan 26 deftere göre yalnızca 18 mahallede Müslümanlar, 5 mahallede de Gayrimüslimler yaşarken; 3 mahallede ise birlikte yaşamaktaydılar. Ancak adı geçen defter sayısının Sivrihisar'ın bu dönemdeki mahalle sayısını tam olarak ifade etmediği, yine bu dönemdeki Nüfus Vukuat, Cizye ve Şeriye Sicillerinden anlaşılmaktadır. Bütün bu kaynaklar değerlendirildiğinde bu dönemdeki mahalle sayısı 29 olarak gözükmektedir. Kazada yer alan Gayrimüslim nüfusun ise Ermeni milletinden oldukları anlaşılmaktadır.

Tarihte birçok uygarlığa ve olaya tanıklık eden ve özellikle Selçuklular ve Osmanlılarla birlikte kaza ve nahiye merkezlerinden biri olan Sivrihisar'ın Ankara-Eskişehir-İzmir yolları kesişiminde işlek yolları üzerinde bulunması kazanın mesleki yaşamında da önemli etkiler göstermesine neden olmuştur. Pek çok iş kolunda onlarca mesleki tecrübeye şahit olan bu yerleşim yeri üzerine yapmış olduğumuz araştırmaya göre hane reislerinin mesleki alanlarını esasen 5 grupta ele almak uygun olacaktı. Ancak vasfi bulunmayan fakat geçimlerine dair bulgular bulunan diğer hane reislerinin de mesleki olarak ifade edilmesi gerektiğinden iki grup daha ilave edilmiş ve grup sayısı yediyi bulmuştur.

Kazada meslek grupları dini yapıya göre tasnif edildiğinde bazılarında Müslümanların bazılarında da Gayrimüslimlerin daha yoğun olduğu görülmektedir. Bu yoğunluğun geleneksel etkenler, kuşaktan kuşağa geçen usta çırak ilişkileri, dini ve sosyal nedenlerle açıklanması mümkündür. Müslümanlar Anadolu coğrafyasının hâkim nüfusu olmak bakımından daha yerleşik mesleklerle uğraşmışken Gayrimüslimlerin ticaret ve zanaatle uğraştıkları gözükmektedir. Ayrıca toprak mülkiyetinin ziraate dayalı olan kısmının Müslümanlar elinde daha fazla olması da bu sonucu doğurmuştur.

Sivrihisar'da hane reislerinin büyük bir kısmı (%47,7) esnaflık ve tüccarlık yapmaktadır. Bu oran Müslüman ve Gayrimüslimlerin kendi aralarında büyük bir farklılıkla değiştiği görülmektedir. Gayrimüslimlerin %75,9'u özellikle ticarete dayalı işlerde uzmanlaştığı görülürken Müslümanlarda bu oran %36,6'da kalmıştır. Buna karşın Müslümanların geçimlerini yoğun olarak zanaat ile sağladıkları gözükmektedir. Esnaf çeşitliliğinin dağılımına bakıldığında satıcı ve tüccar kesimi dışında Müslümanların, gıda,

giyim, dokuma, inşaat, taşıma, keyif verici ve farklı diğer esnaflık alanlarında malzemeleri üretimi alanında sayıca daha fazla olduğu görülmektedir.

Tarımla geçimlerini sağlayan hane reislerinin %18,7 ile ikinci büyük mesleki grup olduğunu ifade etmiştik. Kazada zirai üretimin tamamına yakını Müslümanlar tarafından sağlanmaktadır. Toplam 306 hane reisinden 303'ünü Müslümanlar oluşturmaktaydı. Genel olarak Müslüman hane reislerinin dörtte biri ziraat ile geçinmekteydi (%25,8). Hem ekili hem de dikili alanları tasarruf eden Müslümanların büyük bir kısmının zirai alanının bulunduğu ve şehrin tarım ihtiyacına da cevap verdiği anlaşılmaktadır.

İşçilikle ilgili geçim sağlayan hane reislerinin oranı %15,3 ile üçüncü sırada yer almaktaydı. Amelelik, hizmetkârlık ve çobanlık işçiliğin en yoğun olduğu gruplardı. Amele ve hizmetli dışında işçilikle uğraşan Gayrimüslim hane reisinin olmadığını, çoban, seyis ve tablakâr gibi geriye kalan tüm işçilerin Müslümanlardan oluştuğunu ifade edelim. Gelirini bir yerin kirası, getirisi veya rantı ile sağlayan 4 kişiden 3 tanesi Müslüman hane reisidir. Bunlarla birlikte şehirde farklı meslek sahibi olup rant gelirine sahip hane reisleri de oldukça fazladır. Ancak bu kişiler kendi meslekleri içerisinde değerlendirilmiştir.

Sivrihisar'da yaşayan görevlilere bakıldığında % 90 civarında büyük bir kısmının Müslüman olduğunu görüyoruz. 5 papaz, 1 hoca, 5 kocabaş-ı sâni, 4 kocabaş-ı evvel ve 1 milletbaşı haricinde geri kalan bütün görevlilerin Müslümanlardan oluşmaktadır. Müslüman hane reislerinin %12'sini, Gayrimüslimlerin ise %3,4'ünü oluşturan görevli zümresi her dini kesimde de 4. büyük grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Talebe, yetim, ihtiyar, dilenci, emekli, talebe, kadın ve fakirler, herhangi bir mesleği olmayan grup içinde değerlendirilmiştir. % 87,7'lik oranla fakirler, yetimler ve talebelerin büyük bir kısmını oluşturduğu grupta 130 hane reisinden 107'si Müslüman, 23 hane reisi de Gayrimüslimdir. Kazada bulunmamasına rağmen hanesi bulunduğu için sayımlarda ismi yazılan 9 hane reisinin firari ve kayıp olarak kaydedildiğini görmekteyiz.

Tüm bu verilerden hareketle 1844 yılında Sivrihisar'da özellikle çiftçilik, ticaret ve zanaat sahiplerinin şehrin ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bunlar içinde dericilik, dokumacılık gibi Osmanlı şehrinin klasik iş kollarının gelişmiş olduğu ve zirai üretimle hayvancılığın şehrin ekonomisinde önemli yer tuttuğu da ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. **Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri)**
 - A. **Maliye Nezareti Temettuat Defterleri (MLD.VRD.TMT):** 9107, 9110, 9111, 9112, 9117, 9121, 9125, 9126, 9128, 9132, 9137, 9140, 9142, 9143, 9144, 9146, 9147, 9149, 9155, 9159, 9160, 9162, 9165, 9168, 9171, 9173.
 - B. **Kamil Kepeci Tasnifi (KK):** 6364.
 - C. **Maliyeden Müdevver Defter (MAD):** 18904.
 - D. **Sivrihisar Şeriye Sicilleri (ŞŞS):**1.
2. **Başvuru Eserleri ve Lügatler**

Ankara Vilayeti Mahsus Salnamesi 12. Defa, Ankara 1311.
PAKALIN, M.Zeki, *Osmanlı, Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971.
REDHOUSE, W.R., *Turkish And English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet 1317.
TÜRK DİL KURUMU, *Derleme Sözlüğü*, Ankara 1993.
TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.
3. **Kitap, Makale ve Diğer Eserler**

BAYKARA, Tuncer, “Kaza”, *DİA*, Ankara 2002, 25, 119-120.
BECERİK, Mehmet Fatih, *Sivrihisar'ın XIX. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2003.
ÇELİK, Gülfettin, “Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskan Politikası”, *Divan İlmi Araştırmalar*, Bilim Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, 6, 49-110.
DOĞRU, Halime *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, TTK yay., Ankara 1997.
ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Meteksan Limited Şirketi Yayınları, Ankara 1980, 103-109.
ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlevi ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1994, IV, 69-78.
KESKİN, Orhan, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, Eskişehir 2001.
KÜTÜKOĞLU, Mübühhat S., “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, 2, 513-650.
TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.